

Małgorzata Karkocha (UNIWERSYTET ŁÓDZKI)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7747-949X>

## Opis kościoła parafialnego w Brzegach z 1884 roku

DOI:10.25951/4417

### STRESZCZENIE

Brzegi to niewielka miejscowość w powiecie jędrzejowskim, leżąca nad Nidą. Znajduje się tam murowany kościół parafialny pw. św. Mikołaja, wzniesiony w 1864 r. według projektu Henryka Marconiego, zniszczony w czasie groźnego pożaru w 1954 r. i odbudowany w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Z dawnego wyposażenia zachował się m.in. barokowy ołtarz główny i łaskami słynący wizerunek Matki Boskiej Szkaplerznej, uratowany przez parafian z płonącej świątyni. Przykościelna murowana dzwonnica pochodzi z 1883 r. Publikowany dokument został sporządzony w 1884 r. przez miejscowego proboszcza, ks. Romana Płoszczyckiego. Przedstawia wygląd i stan kościoła parafialnego, jak również pozostałych zabudowań kościelnych (plebania, dzwonnica, organistówka). O wartości tego źródła świadczy niewątpliwie jego bogata warstwa informacyjna, przy czym wiele z opisanych w nim zabytków nie przetrwało do naszych czasów: padły łupem austriackich władz okupacyjnych (dzwony) bądź zostały strawione przez ogień (elementy wyposażenia).

**SŁOWA KLUCZOWE:** Brzegi, kościół parafialny, edycja źródłowa, 1884 r.

### SUMMARY

#### Description of the parish church in Brzegi of 1884

Brzegi is a small village in Jędrzejów district, located on the Nida river. There is situated a brick parish church of St. Nicholas, designed by Henryk Marconi and built in 1864. It got destroyed during a dangerous fire in 1954 and was rebuilt in the 1960s. Some elements of the old interior decoration survived the fire, among others, the Baroque high altar and the miraculous painting of Our Lady of the Scapular, rescued by parishioners from the burning church. The masonry

bell tower next to the church is dated to 1883. The document published here was drawn up in 1884 by the local parish priest, Father Roman Płoszczycki and presents the appearance and condition of the parish church as well as the remaining church buildings (the parsonage, the bell tower, the organist's house). The value of this source is undoubtedly confirmed by its rich informative content, while many of the monuments described in it have not survived to our times: they fell prey to the Austrian occupation authorities (the bells) or were consumed by fire (elements of the interior of the parish).

KEYWORDS: Brzegi, parish church, source edition, 1884.

## Wstęp

Przedmiotem edycji źródłowej jest opis kościoła parafialnego w miejscowości Brzegi (pow. jędrzejowski), odnaleziony w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach w teczce Akta konsystorskie. Opis kościołów dekanatu jędrzejowskiego 1884–1898 (sygn. OD-8/3). Zbiór ten zawiera 22 dokumenty sporządzone na polecenie konsystorza diecezji kieleckiej z 27 stycznia 1884 r.<sup>1</sup> Oprócz opisu świątyni w Brzegach znajdują się w nim relacje dotyczące następujących parafii ówczesnego dekanatu jędrzejowskiego: Chomentów, Cierno, Jędrzejów (pocysterska i pw. Trójcy Świętej), Kozłów, Krzcięcice, Łukowa, Mieronice, Mierzwin, Mni-chów, Mokrsko, Nagłowice, Nawarzyce, Oksa, Piotrkowice, Rakoszyn, Sędziszów, Sobków, Tarnawa, Węgleszyn, Wodzisław i Wrocieryż<sup>2</sup>. Niektóre z tych rękopisów są niezwykle obszerne (najdłuższy, kościoła parafialnego w Nawarzycach, liczy niemal 70 stron), inne mają od kilku do kilkunastu stron, choć bywają także całkiem zwięzłe, o objętości 2–3 stron. Z wymienionych krytycznego wydania doczekał się jedynie opis świątyni parafialnej w Węgleszynie<sup>3</sup>.

Publikowane źródło zostało sporządzone w języku polskim na kartach formatu zbliżonego do B5, zapisanych obustronnie, niepagenowanych, oznaczonych

<sup>1</sup> Zob. choćby: Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), Akta konsystorskie. Opis kościołów dekanatu jędrzejowskiego 1884–1898, sygn. OD-8/3, Administrator parafii Rakoszyn do Prześwietnego Jeneralnego Konsystorza Diecezji Kieleckiej, 24 XII 1885, k. 139.

<sup>2</sup> Brakuje opisu 6 kościołów parafialnych: Imielno, Korytnica, Małogoszcz, Mstyczów, Rembieszycie i Złotniki. Wykaz parafii dekanatu jędrzejowskiego w interesującym nas okresie zob.: *Ordo officii divini rite persolvendi sacrique celebrandi in dioecesi kielcensi [...] pro anno bissextili 1884*, Varsaviae [b.r.], s. 26–33; *Ordo officii divini rite persolvendi sacrique celebrandi in dioecesi kielcensi pro anno domini 1898*, Varsaviae [b.r.], s. 27–35.

<sup>3</sup> M. Karkocha, *Kościół parafialny w Węgleszynie w świetle relacji z końca XIX stulecia*, „Prze-gład Nauk Historycznych” R. 19, 2020, nr 1, s. 241–261.

współcześnie jako karty 32–37. Pismo jest staranne, kursywne, a w tekście występują nieliczne skreślenia. Relacja powstała w 1884 r. Osobą spisującą był ówczesny administrator parafii brzeskiej – ksiądz Roman Płoszczycki (1838–1904).

## Komentarz

Parafia Brzegi ma średniowieczną metrykę. Pierwszy, drewniany kościół pw. św. Mikołaja biskupa został wzniesiony w 1338 r. Dziesięć lat później hojnie uposażył go Kazimierz Jagiellończyk. Pleban pobierał dziesięcinę z folwarku królewskiego Brzegi oraz ze wsi Brzeźno, Żerniki, Bizoręda i Młyny. Miał 2 pola, łąki, ogród warzywny, prawo propinacji i wolnego wyrębu w lasach, 6 poddanych zobowiązanych do trzydniowej pańszczyzny, jak również fundusz na msze za dusze zmarłych, odprawiane w każdy piątek przed wielkim ołtarzem. Kolejną świątynię, także drewnianą, ufundował w 1748 r. ksiądz Józef Szymon Androcki *vel* Andracki (ok. 1708–1758), dziekan i miejscowy proboszcz. Nadano jej wezwanie św. św. Szymona i Judy Tadeusza. Budowla powstała na planie krzyża łacińskiego. Miała jednonawowy korpus, transept oraz prezbiterium równe szerokością nawie. Wyposażenie stanowiło 5 ołtarzy. Jak wynika z opisu ks. Jana Wiśniewskiego, 4 z nich były stare, przeniesione z poprzedniego kościoła. W ołtarzu głównym znajdował się zachowany do dziś, łąskami słynący wizerunek Matki Bożej Szkaplerznej, po bokach figury św. św. Joachima i Jana Nepomucena, a w zwieńczeniu obraz Trójcy Świętej. Pozostałe ołtarze dedykowane były św. św.: Onufremu, Izydorowi, Mikołajowi i Janowi Nepomucenowi (ostatni był nowy)<sup>4</sup>.

Obecny, murowany, kościół został wystawiony w latach 1862–1864<sup>5</sup> z inicjatywy ówczesnego proboszcza księdza Piotra Fioka (1827–1860), kosztem parafian

<sup>4</sup> Zob. np. inwentarze kościoła parafialnego z lat 1915, 1931 i 1935, ADK, Akta konsystorskie parafii Brzegi 1834–1937, sygn. PB-13/2, k. 383, 426, 453; oraz J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskiem*, Marjówka 1930 (reprint: Kielce 2000), s. [3]–5, 9; S. Borkiewicz, Z. Linowski, *Monografia historyczna i gospodarcza powiatu jędrzejowskiego*, Kielce 1937, s. 20. Zob. też: ADK, Akta parafii Brzegi 1940–1967, sygn. PB-13/3, Sprawozdanie o stanie parafii z 1958 r., k. 22, gdzie podano, że pierwszy kościół parafialny zbudowano w 1448 r. Data ta występuje też w niektórych opracowaniach. Kwestię powstania parafii wydaje się rozstrzygać Sumariusz dokumentów z 1833 r., w którym wzmiankowany jest akt erekcji (w odpisie) z 1338 r.; tamże, Akta konsystorskie parafii Brzegi 1834–1937, sygn. PB-13/2, k. 28.

<sup>5</sup> *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3 (*Województwo kieleckie*), red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 3 (*Powiat jędrzejowski*), oprac. T. Przykowski, Warszawa 1957, s. 1 datuje budowę tego obiektu na lata 1845–1862.

i przy niewielkim dofinansowaniu rządowym<sup>6</sup>. Konsekrował go 23 października 1864 r. biskup Maciej Majerczak (1800–1870), nadając mu pierwotne wezwanie św. Mikołaja. Autorem projektu był Henryk Marconi (1792–1863)<sup>7</sup>, Włoch z pochodzenia, jeden z najwybitniejszych architektów działających na ziemiach polskich w pierwszej połowie XIX stulecia. Był to budynek orientowany, salowy, nakryty dwuspadowym dachem zwieńczonym niewielką wieżyczką-sygnaturką. Po stronie południowej znajdowała się kruchta na planie prostokąta, a nad wejściem głównym kwadratowa wieża mieszcząca dzwony. Elewacje zewnętrzne rozczłonowane były pilastrami i podzielone gzymsami na dwie kondygnacje, zdobione fryzem arkadkowym (fasada) i kostkowym (wieża). Wnętrze oświetlało 8 par arkadowych okien rozmieszczonych w górnej kondygnacji, symetrycznie po obu stronach nawy i prezbiterium, a także 5 okien o takim samym wykroju w fasadzie. W elewacji wschodniej, ponad wielkim ołtarzem, mieścił się okulus. Jako wyposażenie posłużyły trzy ołtarze z XVII i XVIII w., przeniesione ze starego kościoła, oraz dwa nowe (dedykowane św. Izydorowi Oraczowi i św. Józefowi), zbudowane kosztem parafian w 1870 r.<sup>8</sup>

W 1954 r. na skutek uderzenia pioruna kościół spłonął niemal doszczętnie. Zachowały się jedynie mury obwodowe i ołtarz główny z tabernakulum. Parafianom udało się ocalić część wyposażenia, m.in. cudowny obraz Matki Boskiej Szkaplerznej z XVII w.<sup>9</sup> Odbudowana w latach 1954–1961 świątynia otrzymała nowy wystrój, wykonany według projektu Izabeli Borowskiej i Władysława Markiewicza<sup>10</sup>.

<sup>6</sup> ADK, Akta konsystorskie. Opis kościołów dekanatu jędrzejowskiego 1884–1898, sygn. OD-8/3, [Ks. R. Płoszczycki], Opis kościoła parafialnego we wsi Brzegi, 1884, k. 32.

<sup>7</sup> Na temat H. Marconiego i jego działalności architektonicznej zob. choćby: T. Jaroszewski, A. Rottermund, *Marconi Henryk*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: *PSB*), t. 19, Wrocław 1974, s. 599–600; *Katalog rysunków architektonicznych Henryka i Leandra Marconich w Archiwum Głównym Akt Dawnych*, oprac. T. Jaroszewski, A. Rottermund, Warszawa 1977 (Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria A, t. 11); S. Łoza, *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, wyd. 2, Warszawa 1930, s. 207–211; tenże, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 189–191; T.S. Jaroszewski, *Henryk Marconi i neogotyki (uwagi)*, „Rocznik Białostocki” 1976, t. 13, s. [451]–470; J. Szczepański, *Architekci i budowniczowie. Materiały*, Warszawa–Kraków 1990, s. 89–91. Dodajmy w tym miejscu, że projekt świątyni w Brzegach powstał w 1845 r.; S. Łoza, *Słownik architektów i budowniczych*, s. 208; tenże, *Architekci*, s. 189.

<sup>8</sup> *Katalog zabytków*, s. 1; J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów*, s. 6; oraz ADK, Akta konsystorskie. Opis kościołów dekanatu jędrzejowskiego 1884–1898, sygn. OD-8/3, [Ks. R. Płoszczycki], Opis kościoła parafialnego we wsi Brzegi, 1884, k. 32–34.

<sup>9</sup> ADK, Akta parafii Brzegi 1940–1967, sygn. PB-13/3, Sprawozdanie o stanie parafii z 1958 r., k. 22; *Katalog zabytków*, s. 1.

<sup>10</sup> <http://dawniekieleckie.pl/brzegi-kosciol-parafialny/> (dostęp: 24.02.2020).

Publikowany dokument zawiera rys historyczny kościoła w Brzegach, opisuje jego architekturę, wystrój i wyposażenie, wyszczególnia szaty liturgiczne, naczynia i inne paramenty, wzmiankuje wreszcie księgi liturgiczne oraz metrykalne. W źródle zamieszczono też informacje na temat wyglądu i stanu pozostałych budynków kościelnych: dzwonnicy, plebanii, domu dla organisty i kościelnego. O wartości tego dokumentu – poza bogatą warstwą informacyjną – świadczy niewątpliwie to, że zawiera on opis wielu nieistniejących dziś zabytków, utraczonych bezpowrotnie w wyniku rekwizycji wojennych (dzwony) bądź niszczącej siły ognia (wyposażenie).

## Metoda wydawnicza

Edycja tekstu przeprowadzona została na podstawie instrukcji wydawniczej Kazimierza Lepszego<sup>11</sup>, zalecającej modernizację pisowni źródła. Dokonane zmiany dotyczyły przede wszystkim użycia wielkich i małych liter zgodnie z obowiązującymi aktualnie regułami pisowni. Poprawiono także interpunkcję, dostosowując ją do dzisiejszych norm. Samogłoski „i”, „y” oraz spółgłoskę „j” oddano według obecnych zasad. W przypadku, gdy litera „y” oznaczała 2 głoski, zapisano to zgodnie z wymową, np. „erekcyą” przez „erekcyja”. Podwojone spółgłoski „ll”, „mm”, „ss” i „tt” zastąpiono pojedynczymi, np. w słowach „kollator”, „kommunikanty”, „passja”, „processja”. Uzupełniono pomijane niekiedy znaki diakrytyczne, takie jak „ę”, „ś”, „ż”. Uwspółcześniono pisownię wyrazów zakończonych w rękopisie na -em i -emi (np. w słowach „którem”, „jednem”, „drewnianemi”). Zdarzały się też sytuacje, gdzie literę „x” zamieniano na dwuznak „gz”, jak w słowie „exemplarz”. Nie chcąc niepotrzebnie obciążać przypisów, w edycji zrezygnowano z informowania o skreśleniach ręką autora, których było zresztą niewiele, jak również o usunięciu powtórnego wyrazu (ostatni i pierwszy na następnej karcie). W nawiasy kwadratowe ujęto początek danej strony w oryginale, rozwiązano skróty i uzupełniono opuszczone przez pisarza litery. W przypisach tekstowych zamieszczono uwagi dotyczące postaci zewnętrznej i brzmienia podstawy źródłowej oraz lekcje wątpliwe. W przypisach rzeczowych objaśniono trudniejsze terminy z zakresu sztuk plastycznych i sztuki użytkowej, a także wzmiankowane w dokumencie osoby i miejscowości. Zachowano układ tekstu jak w oryginale.

<sup>11</sup> *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

## TEKST ŹRÓDŁOWY

Oryg.: Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Akta konsysoyarskie. Opis kościołów dekanatu jędrzejowskiego 1884–1898, sygn. OD-8/3, k. 32–37v.

[k. 32] <sup>a</sup>-Opis kościoła parafialnego we wsi Brzegi<sup>a12</sup>

We wsi Brzegi położonej nad Nidą<sup>13</sup>, w powiecie jędrzejowskim, guberni kieleckiej, dawniej stał kościółek drewniany, wystawiony w kształcie krzyża w r. 1747, a erygowany przez księdza Józefa Androckiego<sup>14</sup>, plebana parafii Brzegi; lecz gdy ten przez czas przyszedł do zupełnej ruiny, wówczas parafianie brzegowscy przy małej pomocy Rządu wystawili świątynię obecnie stojącą. Roboty koło tego kościoła rozpoczęto w roku 1862, w którym to czasie został poświęcony kamień węgielny przez księdza Macieja Majerczaka<sup>15</sup>, wikariusza apostolskiego, dziekana kapituły i administratora diecezji kielecko-krakowskiej, a gdy w lat dwa został kościół ukończony, wówczas w dzień 23 października 1864 r. odbyła się konsekracja przez tegoż błogosławionej pamięci p[ra]łata, a wtedy już biskupa, tej nowej świątyni pod tytułem św. Mikołaja, biskupa i wyznawcy. Według ust-

<sup>a-a</sup> Fraza podkreślona.

<sup>12</sup> Brzegi – wieś w pow. jędrzejowskim, siedziba parafii.

<sup>13</sup> Nida – rzeka, lewy dopływ Wisły.

<sup>14</sup> Józef Szymon (także Szymon Józef, Szymon Andrzej) Androcki *vel* Andracki – urodzony w Koziegłowach około 1708 r., wyświęcony w 1733, doktor filozofii, proboszcz parafii Brzegi od 1734 (lub 1735) do swej śmierci w 1758 r. Pochowano go w miejscowym kościele, w prezbiterium przed ołtarzem głównym; J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów*, s. 4, 8; J. Szczepaniak, *Najstarsze spisy duchowieństwa diecezji krakowskiej*, „Folia Historica Cracoviensia” 2005, t. 11, s. 218 (tu 1703 r. jako data urodzenia).

<sup>15</sup> Maciej Majerczak (1800–1870) – wieloletni wykładowca Seminarium Duchownego w Kielcach (1823–1834), w latach 1830–1831 administrował parafią Cierno, a w latach 1832–1866 parafią w Stopnicy. W 1847 r. mianowano go oficjałem konsysoyarskiego, w roku następnym zaś dziekanem kapituły kieleckiej. Od maja 1848 r. administrował częścią diecezji krakowskiej pozostającej w Królestwie Polskim. W 1849 r. został nowym wikariuszem apostolskim, a w 1862 r. tytularnym biskupem Jerycha; T. Wróbel, *Majerczak (Mairćak) Maciej*, w: *PSB*, t. 19, s. 168–169; J. Szczepański, *Sylwetki biskupów kieleckich*, w: *Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej*, oprac. zbior., Kielce 1991, s. 331–333; D. Olszewski, *Biskup Maciej Majerczak (1800–1870) – reformator życia kościelnego w diecezji kielecko-krakowskiej*, w: *Chrześcijaństwo*, t. 5, red. B. Bejze, Warszawa 1980, s. 9–39; I. Łącka, *Rektorzy seminarium kieleckiego (1726–2002)*, w: *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach 1727–2002. Księga jubileuszowa*, red. D. Olszewski, R. Kuligowski, K. Gurda, Kielce 2002, s. 526–528; K.R. Prokop, *Sakry i sukcesja święceń biskupich pasterzy Kościoła kieleckiego (1805/1882–2007)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2008, t. 7, s. 257 i n.; oraz ADK, Akta konsysoyarskie. *Status cleri* 1847–1929, sygn. OP-X/13, s. 652–653; Akta kurialne ogólne. *Życiorysy kapłanów 1835*, sygn. OP-X/4b, k. 139.

nego zeznania tutejszych parafian, ponieważ wszystkie akta w czasie pogorzeli zniszczone zostały, członkami komitetu budowy tego kościoła byli: Aleksander Bukowiński<sup>16</sup>, dzierżawca majoratu Brzegi, ksiądz Stanisław Zygmuntowicz<sup>17</sup>, dziekan i proboszcz parafii Jędrzejów [k. 32v] i ks. Michał Jasiński<sup>18</sup>, proboszcz parafii Brzegi, pod przewodnictwem budowniczego gubernialnego Aleksandra Borkowskiego<sup>19</sup>. Budowa tej świątyni według zeznań miała kosztować 12 000 rbs, którą to sumę, obok wszelkiej pomocy ręcznej i zwózki wszystkich materiałów do budowy potrzebnych, złożyli parafianie przy pomocy 1/10 części od Rządu, jako kolatora kościoła.

Kościół ten, jako wystawiony na wzgórzcu, wznosi się nad wioską przytuloną do niego i daje się widzieć na kilka wiorst ze wszystkich stron, a nawet pięknie się przedstawia. Stylu jego trudno jest oznaczyć, jak się zdaje najwięcej ta budowla zbliżona jest do renesansu; stawiany jest w figurze prostokątu 50 łokci długości, 22 szerokości, a wysokości 25, o dachu gontowym, płaskawym, pod kątem rozwartym, na którym umieszczona jest mała, lecz gustowna i zgrabna sygnaturka, pokryta blachą białą angielską, z krzyżem wznoszącym się na szczycie; a także na samym brzegu dachu, nad ścianą frontową, umieszczona jest wieżyczka pokryta blachą żelazną, malowana na czerwono, w której dawniej dopóki nie wystawiono osobnej dzwonnicy, znajdowały się dzwony. Kościółek ten jest widny, oświetlony 16 oknami, umieszczonymi z każdej strony po 8, a nadto w facjatach fronto[k. 33]wej i tylnej także jest po jednym wielkim okrągłym oknie, które dają światło z tyłu na prezbiterium i na chór. Jest to budynek ubogi w ornamentację i gzymsy, naokoło którego oprowadzony jest mur otaczający cmentarz kościelny, dokąd jest wejście dwoma bramkami, nie posiadającymi d[r]zwi żadnych. W ścianie zachodniej, która stanowi fronton budynku, obecnie z tynku poobrywanego, jest główne wejście, opatrzone odrzwiami z kamienia ciosowego,

<sup>16</sup> Aleksander Bukowiński, skądinąd nieznany.

<sup>17</sup> Stanisław Zygmuntowicz (1806–1866) – duchowny diecezji kieleckiej, święcenia kapłańskie otrzymał w 1830 r. Początkowo pełnił funkcję wikariusza w Kurzelowie. W latach 1833–1866 był administratorem, a następnie proboszczem kościoła parafialnego w Złotnikach. W 1841 r. został mianowany poddziekanem, a w 1846 dziekanem diecezji kieleckiej. Pochowano go na cmentarzu parafialnym w Złotnikach. Inskrypcja nagrobna głosi, że zmarł w 1866 r. w wieku 66 lat, co oznacza, że musiał urodzić się około 1800 r. Stoi to w jawnej sprzeczności ze źródłami, gdyż we własnoręcznie sporządzonym życiorysie kapłan ten stwierdził, że przyszedł na świat 6 marca 1806 r.; ADK, Akta konsystorskie. *Status cleri* 1847–1929, sygn. OP-X/13, s. 1284–1285; tamże, Akta konsystorskie ogólne. Życiorysy kapłanów 1835–1840, sygn. OP-X/3, k. 29v; tamże, Akta kurialne ogólne. Życiorysy kapłanów 1835, sygn. OP-X/4b, k. 262 (tu *curriculum vitae*).

<sup>18</sup> Michał Jasiński (1819–1865) – absolwent Seminarium Duchownego w Kielcach i Akademii Duchownej Rzymskokatolickiej w Warszawie, wyświęcony w 1843 r., wykładowca kieleckiego Seminarium Duchownego w latach 1844–1847. Był krótko administratorem parafii Luborzycy (1847), następnie plebanem w Igołomii (od 1847), Tarnawie (od 1860) i Brzegach (1860–1865); ADK, Akta konsystorskie. *Status cleri* 1847–1929, sygn. OP-X/13, s. 424–425.

<sup>19</sup> Aleksander Borkowski-Dunin (ur. 1802) – budowniczy powiatu kieleckiego w latach 1847–1865; J. Szczepański, *Architekci*, s. 35–38; S. Łoza, *Słownik architektów i budowniczych*, s. 43 (tam informacja, że Borkowski był budowniczym tego powiatu od 1848 r.).

piaskowca chęcińskiego, zamykane bramą wielką podwójną dębową, do którego wstępuje się po 3 gradusach<sup>20</sup>, także piaskowcowych.

Wszedłszy do kościoła, widzimy posadzkę zrobioną z drzewa, a dalej prezbiterium opatrzone czter[e]ma oknami ze szkła różnokolorowego, które jest oddzielone od reszty kościoła kratką z drzewa ro[bo]ty tokarskiej niepomalowaną – w tej części po lewej stronie w ścianie zrobiona jest szafka na chowanie Olei SS., a po prawej są drzwi prowadzące do zakrystii, skąd znów drzwi wychodzą do małego skarbczyka.

Ołtarzy wszystkich jest pięć, trzy większe, a dwa w stosunku do tych są maleńkie; widoczną jest rzeczą, że te trzy większe ołtarze przeniesione są ze starego kościoła. Ołtarz wielki, odnawiany w r. 1870, jest pełen gustu, z dwoma kolumnami snycerskiej roboty wydrążonymi, w różne kwiaty wyrobionymi, przy których stoją statuy rzeźbione przedstawiające św. Wojciecha i św. Stanisława [k. 33v]. W górnej części tego ołtarza, w samym środku jego, pośród wielkich promieni rzeźbionych z drzewa unosi się wyobrażenie Jezusa Chrystusa, także rzeźbione, a na pilastrach zaczepieni są czterej aniołowie, co wszystko oświetlone światłem wpadającym przez okno wielkie okrągłe, jak już wspomniano, nabiera efektu. W tym ołtarzu znajduje się obraz Najświętszej Panny Maryi piastującej Zbawiciela świata, który, jak znawcy przypuszczają, jest szkoły włoskiej, na której znajduje się sukienka z drzewa snycerską robotą pozłacana, i korony nad głowami takiejże roboty – obraz ten zasłaniany jest zasuwą, na której znajduje się wyobrażenie Zaśnięcia<sup>b</sup> Najświętszej Maryi Panny pędzla ordynarnego, mocno uszkodzone. Mensa tego ołtarza jest murowana z kamienia, której front zakryty jest przez antepedium zrobione z sukna czerwonego, wyszyte paciorkami. Na mniejsze stoi cymborium<sup>21</sup> zbudowane w kształcie baldachimu tronowego, na którym po rogach ulatuje dwóch aniołków; a tak cymborium, jako też cały ołtarz są lak[i]erowane na kolor perłowy, a rzeźby, pilastry i wszelkie wypukłości złocone. Przed ołtarz wstępuje się po trzech kamiennych gradusach zrobionych z piaskowca chęcińskiego. [k. 34] Idąc od wielkiego ołtarza, po lewej i prawej stronie, w rogach kościoła znajdują się 2<sup>c</sup> ołtarze mniejsze, składem swoim podobne do siebie, mające pilastry gładkie, bez żadnych ozdób, same tylko ramy koło obrazów są rzeźbione w figury, podobne jak ramy obrazu wielkiego ołtarza; oba pomalowane farbą pokostową na biało. W tym, który się znajduje po lewej ręce, jest obraz św. Mikołaja biskupa, pędzla Rycerskiego, malarza nie[g]dyś zamieszkującego w Kielcach<sup>22</sup>; zaś w drugim ołtarzu jest wyobrażenie św. Jana Kantego, mocno uszkodzony [s], niewiadomego pędzla. Oba te ołtarze mają menses murowane z kamienia, przed którymi są antepedia malowane na płótnie, a przed każdym po jednym gradusie z drzewa.

Przy ścianach bocznych, w środku kościoła, są jeszcze dwa ołtarzyki roboty prostej, stolarskiej, pomalowane na kolor biały, z mensami drewnianymi, w których w jednym

<sup>b</sup> Nadpisane nad skreślonym wyrazem.

<sup>c</sup> Nadpisane nad wierszem.

<sup>20</sup> Gradus (łac.) – stopień.

<sup>21</sup> Cyborium – tu w znaczeniu tabernakulum.

<sup>22</sup> Aleksander Rycerski (1825–1866) – malarz i konserwator zabytków, związany głównie z Warszawą. W 1849 r. przebywał w Kielcach na zaproszenie mecenasa sztuki i kolekcjonera Tomasza Zielińskiego, dla którego wykonywał kopie i prace konserwatorskie. Tworzył przede wszystkim obrazy o tematyce religijnej i portrety; R. Biernacka, *Rycerski Aleksander*, w: *PSB*, t. 33, Wrocław 1991–1992, s. 364–365.



znajduje się obraz św. Izydora Rolnika, a w drugim św. Józefa piastującego Jezusa Chrystusa. Oba te maleńkie ołtarzyki parafianie swoim kosztem wystawili w r. 1870, a obrazy do nich robił malarz Kuliński<sup>23</sup> z Kielc.

Nad głównymi drzwiami wchodowymi zawieszony jest chór, pod[t]rzymywany przez dwa filary, pomalowany na kolor perłowy. Na chórze znajduje się organ wystawiony [k. 34v] w roku 1868 kosztem wyłącznie parafian, ze składek dobrowolnych za rb 600; jest on pomalowany farbą pokostową, posiada dziewięć tonów, z których trzy mają piszczałki z drzewa, a reszta cynowe, wydające głosy za pomocą miechu tak nazwanego „cylinder”.

Jeszcze raz obróciwszy się ku wielkiemu ołtarzowi od chóru, widzimy ten kościół widny, niemający żadnych przedziałów czyli naw, a także bez sklepień, tylko przykryty sufitem na trzcinie; na ścianach w równych odstępach zawieszono są obrazy w liczbie 14, przedstawiające mękę Pańską, z których kilka są mocno uszkodzone, a pod nimi zacheusze<sup>24</sup> żelazne wystające z krzyżów malowanych na ścianie na niebiesko.

Wychodząc z kościoła tego o czternaście kroków od frontu stoi dzwonniczka murowana z kamienia; dawniej dzwony umiesz[cz]one były w wieżyczce wystawionej na ścianie frontowej, (+)<sup>d</sup> lecz ponieważ zauważono, że miechy dzwonów mogą spowodować osłabienie frontowej ściany, przeto parafianie ze składek dobrowolnych w r. 1883 bez opieki budowniczego powiatu wystawili skromny budynek, bez żadnych ornamentacji, na pomieszczenie dzwonów, które się tam obecnie znajdują. Dzwonnica ta jest 12 łokci długości, 10 szerokości, a 22 wysokości [k. 35] wzniesiona, o parterze i piętrze jednym, przykryta dachem z gontu, płaskawym, a co do formy, w ogóle zastosowana do całości kościoła, z oknami czyli głościami tegoż samego fasonu. W tej dzwonnicy zawieszono są 3 dzwony, a mianowicie największy, na którym wyryty jest rok 1855 i napis „Białogon” – ma średnicy 26 cali, a wysokości 24. Drugi, na którym jest rok 1816 i jakiś monogram nieczytelny, ma 18 cali średnicy i wysokości – a wreszcie trzeci, na którym jest tenże sam rok tylko bez żadnego monogramu, ma pół łokcia średnicy i wysokości<sup>25</sup>.

<sup>d</sup> Fragment dopisany na marginesie: „(+ ) o której przy opisie zewnętrznym k[ościół]a była już mowa”.

<sup>23</sup> Leon Kuliński (ur. 1831) – kielecki malarz i konserwator zabytków. W latach pięćdziesiątych XIX w. pracował jako konserwator w galerii Tomasza Zielińskiego; I. Jakimowicz, *Tomasz Zieliński i jego zbiory*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1970, t. 6, s. 273 i n.

<sup>24</sup> Właściwie zacheuszkę – krzyże apostołskie oznaczające miejsce konsekracji świątyni (zwykle w liczbie 12). Występują w formie klocka, płytki z symbolicznym krzyżykiem, są malowane bądź ryte w ścianie. Pod nimi umieszcza się jednoramienny świecznik lub lampkę. Ten i dalsze terminy z zakresu liturgii oraz sztuki kościelnej opracowano na podstawie publikacji: C. Zieliński, *Sztuka sakralna. Co należy wiedzieć o budowie, urządzeniu, wyposażeniu, ozdobie i konserwacji Domu Bożego. Podręcznik opracowany na podstawie przepisów kościelnych*, Poznań–Warszawa–Lublin 1960; A.J. Nowowiejski, *Ceremoniał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*, wyd. 7, Płock 1931; *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 1997; N. Lemaître, M.T. Quinson, V. Sot, *Słownik kultury chrześcijańskiej*, Warszawa 1997.

<sup>25</sup> Dwa dzwony o łącznej wadze 300 kg zostały zarekwirowane przez Austriaków 16 sierpnia 1916 r.; ADK, Akta konsystorskie. Dzwonów zabranie podczas wojny 1831–1922, sygn. OG-10/12, Dziekan dekanatu jędrzejowskiego do Konsystorza Biskupiego w Kielcach,

Mówiąc o dzwonach nadmienia się, że w sygnaturce nad kościołem umieszczony jest dzwon o pięknym głosie, wreszcie przy drzwiach od zakrystii umieszczony jest jeden, a do użytku dla służby kościelnej należy dzwonek mały 4.

Sprzęty kościelne. Ponieważ parafia w[e] wsi Brzegi składa się z samych wiosek składających majorat rządowy, w których to wioskach mieszkają dzierżawcy, a zatem tak<sup>e</sup> sprzęty, jako też ubiory kościelne są biedne, jako pochodzące z ofiarności samego<sup>e</sup> wiejskiego ludu. I tak: w prezbiterium po obu stronach są dwie wielkie ławki pomalowane na kolor orzechowy, zrobione w kształcie stall, bez żadnych rzeźb i ozdób, a na środku kościoła znajdują się 4 ławki dla ludu zupełnie prawie przez czas zniszczone. Konfesjonałów jest dwa, roboty najprost[k. 35v]szej, także zniszczone. Chorągwi kolorowych nadzwyczaj ubogich jest cztery, a jedna żałobna. Feretronów do noszenia podczas procesji, wyrobu prosto stolarskiego jest cztery; baldachim w stanie dobrym, z czerwonego adamaszku jeden; dwie kropielnice z marmuru checińskiego w kształcie muszli, wmurowane w ścianę przy wejściu do kościoła, a także katafel<sup>26</sup> czarny o trzech stopniach i krzesło (sedes) starożytne pokryte suknem czerwonym, odrestaurowane w r. 1883.

Do sprzętów tego kościoła jeszcze należą krzyże rozstawione po wszystkich 5 ołtarzach, z których dwa są mosiężne, jeden miedziany pobielony, w środku którego<sup>f</sup> znajdują się relikwie S. Mar[i] Coronati, a dwa z drzewa, a także wielka pasja zawieszona pod sufitem nad prezbiterium, a także kanony w ramach roboty prostej, do wszystkich ołtarzy.

Lichtarzy wielkich na ołtarze jest: sześć wyrobu Frageta<sup>27</sup>, ofiarowane przez Panią Poliksenę Przybylską<sup>28</sup> w r. 1883, które się używają na wielkie uroczystości, żelaznych lichtarzy 24, do<sup>g</sup> stawiania po wszystkich ołtarzach, a pogrzebowych lichtarzy drzewianych 14.

W zakrystii znajdują się sprzęty następujące: scabellum<sup>29</sup>, genuflectorium<sup>30</sup>, a wreszcie mocno uszkodzone komody do pomieszczenia aparatów i bielizny kościelnej. [k. 36] Aparaty należące do tego kościoła: białego koloru ornatów jest 10, wszystkie są ubogie, z których 4 zdadne są do użytku, a mianowicie: złoty sychowy<sup>31</sup> kupiony przez parafian

---

30 XI 1916, k. 205, k. 243v; tamże, Akta konsystorskie parafii Brzegi 1834–1937, sygn. PB-13/2, Protokół Dozoru Kościelnego z 1921 r. dotyczących strat wojennych, k. 404.

<sup>e</sup> Wyraz nadpisany nad wierszem.

<sup>f</sup> Słowo nadpisane nad wierszem.

<sup>g</sup> Nadpisane nad skreślonym słowem.

<sup>26</sup> Tj. katafalk.

<sup>27</sup> Fabryka wyrobów srebrnych i platerowanych, założona w Warszawie w 1824 r. przez Alfonsa i Józefa Fragetów, działająca do wybuchu II wojny światowej; zob. J. Paprocka-Gajek, *Platery warszawskie w latach 1822–1914. Asortyment, odbiorca, obyczaj*, Warszawa 2010, s. 100–114.

<sup>28</sup> Poliksena Przybylska, skądinąd nieznana.

<sup>29</sup> Scabellum (łac.) – ławeczka, podnózek.

<sup>30</sup> Genuflectorium (genuflexorium) (łac.) – ławka lub poduszka do klęcenia w kościołach katolickich; klęcznik modlitewny.

<sup>31</sup> Sychowy, szychowy – wykonany z przędzy lnianej lub bawełnianej okręconej spiralnie metalowym drucikiem posrebrzonym bądź pozłacanym. Wszystkie terminy dotyczące włókiennictwa opracowano na podstawie: M. Michałowska, *Leksykon włókiennictwa: surowce i barwniki, narzędzia i maszyny, techniki i technologie, wyroby i dziedziny*, Warszawa 2006.

w Częstochowie w r. 1883; biały atlasowy z kolumną litą złotą; biały adamaszkowy<sup>32</sup> z kolumną roboty krzyżowej ręcznej; reszta, sześć są tak zniszczone przez czas, że nie warto opisywać. Ornatów czerwonych jest 4, z których dwa: to jest kamlotowy<sup>33</sup> czerwony ze słupem litym sychowym i cały czerwony z jedwabnej materii mogą być używane. Ornatów zielonych, z bokami zielonymi a słupami niebieskimi, całe materialne obramowane sychem złotym jest dwa. Fioletowych jest pięć, z których dwa zrobione z atlasu fioletowego ze słupami haftowanymi złotem, mogą być używane. Czarnych zaś ornatów jest cztery, z których jeden atlasowy, a drugi kamlotowy, obramowane sychem srebrnym, mogą być używane, gdyż reszta zupełnie zniszczone. Kap białych jest dwie, jedna atlasowa haftowana złotem; jest sprawiona przez parafian w Częstochowie w r. 1882, a druga stara adamaszkowa bardzo wypłowiała. Czerwona kapa kamlotowa obramowana szlakiem roboty ręcznej jedna, a kap żałobnych jest trzy, z których jedna tylko<sup>h</sup> z manchestru<sup>34</sup> czarnego, obwiedziona sychem srebrnym może być używana. Tu także należy tuwalnia<sup>35</sup> zrobiona z pasu starożytnego.

Do bielizny kościelnej należą: 7 obrusów w dobrym stanie, [k. 36v] a 20 płóciennych podniszczonych, używanych na pokrycie spodnie. Alb z obszyciami siatkowymi 2, ręczników większych 3, a mniejszych do ołtarzy 10, humerałów<sup>36</sup> 5, korpo[ra]łów<sup>37</sup> 7, puryfikaterzy<sup>38</sup> 20, pasków 2.

Do sprzętów metalowych należą: kielichów 2, z których jeden srebrny, upiękuszony floresami, pozłożony jest wewnątrz i zewnątrz<sup>39</sup>, a drugi gładki pozłożony wewnątrz, do których należą także 2 pateny<sup>i</sup>. Monstrancja jest jedna, zrobiona w kształcie pro-

<sup>h</sup> Nadpisane nad wierszem.

<sup>i</sup> W źródle: patyny.

<sup>32</sup> Adamaszek – dwustronna lub jednostronna tkanina żakardowa, jedwabna, lniana czy wełniana, zwykle jednobarwna, z wzorem matowym na błyszczącym tle (lub odwrotnie), uzyskiwana przez odpowiednie dobranie splotu tkackiego bądź zestawienie dwóch różnych splotów.

<sup>33</sup> Kamlot – cienka, dość rzadka tkanina z wełny czesankowej gorszego gatunku, dawniej tkana z wełny wielbłądziej lub koziej.

<sup>34</sup> Manchester – jednobarwna tkanina bawełniana o podłużnych, szerokich prążkach z okrywy włókiennej, wyrabiana w Anglii i w Prusach w XVIII stuleciu.

<sup>35</sup> Tuwalnia – szeroki pas delikatnej, wzorzystej tkaniny, przez którą kapłan trzyma monstrancję; welon naramienny.

<sup>36</sup> Humerał – biała chusta liturgiczna, okrywająca ramiona i szyję noszącego albę, zawiązywana na piersiach.

<sup>37</sup> Korporał – niewielka chusta kwadratowa z białego płótna, obramiona haftem, używana w czasie konsekracji pod chleb i wino, element bielizny kielichowej.

<sup>38</sup> Puryfikaterz – mały ręczniczek służący do czyszczenia naczyń liturgicznych po komunii świętej, element bielizny kielichowej.

<sup>39</sup> Kielich ten, fundacji Wojciecha Strzezoga i Doroty Ciasko, wzmiankują J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów*, s. 6–7; oraz *Katalog zabytków*, s. 1. Tekst inskrypcji podają: J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów*, s. 6–7; *Corpus inscriptionum Poloniae*, t. 1 (*Województwo kieleckie*), red. J. Szymański, z. 2 (*Jędrzejów i region jędrzejowski*), wydała, wstępem i komentarzem opatrzyła B. Trelińska, Kielce 1978, nr 1, s. 35. Zabytek datowany jest na 1635 lub 1636 r.

mieni wychodzących z obłoków, mająca po bokach czterech aniołków, a na wierzchu koronę z małym krzyżykiem; jest ona srebrna, a melchizedech<sup>40</sup> do niej należący pozłacany, oceniona w inwentarzu fundi instructi na 80 rb<sup>41</sup>. Puszka z cymborium<sup>42</sup> jest miedziana tylko pozłacana, roboty gładkiej, bez ozdób; do niej należy patena używana do chorych.

Jeszcze do sprzętów należą: kociołek miedziany na wodę, vascula na Olea S[ancto]-ru[m]<sup>43</sup>, forma do pieczenia opłatków, kółko do wyciskania komunikantów, umbraculum<sup>44</sup> stare i dwa krzyżyki mosiężne do ręki dla kapłana, jako też lichtarz wielki z drzewa do paschału zrobiony przez stolarza w r. 1883.

Zaś obok krzyży pozostawionych po ołtarzach jest jeszcze dwa z drzewa, które się używają na procesje.

W zakrystii i skarbcu tego kościoła znajdują się książki i skrypta następujące: Mszałów jest 2, z których jeden jest stary nieużywany, a drugi nowy w czerwony safian<sup>45</sup> oprawny, [k. 37] sprawiony przez parafian w Częstochowie w r. 1884. Mszałów żałobnych jest także 2, w nędznych oprawach. <sup>W</sup>Ewangelia i Rytuał nowe, innych książek mogących służyć do użytku nie ma, obok 25 egzemplarzy książek<sup>k</sup> starych, podartych, bez początków lub końca, pozostałości po dawnych plebanach, które są treści po większej części teologicznej, i starych kazań.

Akta stanu cywilnego o urodzonych, zaślubionych i zmarłych są zaczęte od r. 1689, lecz z pierwszych pięćdziesięciu lat od tej daty są mocno przez czas uszkodzone, a nawet niektóre dowody trudne do przeczytania. Dokumentów zaś, tyjących się erekcji dawnego kościoła, zapisów i fundatorów przeszłych na rzecz skarbu nie ma żadnych, wyjąwszy jednego egzemplarza inwentarza z r. 1853, spisane na imię ks. Piotra Fioka<sup>46</sup>.

Dom mieszkalny dla rządcy kościoła parafii Brzezi jest obszerny, składający się z 3 pokoi, kuchni, spiżarni i sieni, obecnie znajduje się w stanie dobrym; do niego należą stodoła, wozownia i trzy chlewy, wszystko kryte słomą, a chlewy są w stanie upadku.

Mieszkanie zaś dla organisty i dziadka kościelnego znajduje się pod kościołem, w domu małym wystawionym w r. 1884. Dla rządcy kościoła jest obecnie wydzielona kolonia

<sup>j</sup> Dopisek inną ręką: „Książka ze S”.

<sup>k</sup> Wyraz nadpisany nad wierszem.

<sup>40</sup> Melchizedech – półksiężyc w monstrancji podtrzymujący hostię.

<sup>41</sup> Zabytek z 1782 r., z puncą WL; *Katalog zabytków*, s. 1.

<sup>42</sup> Tu: puszka na komunikanty (cyborium).

<sup>43</sup> Vasculum (łac.) – małe naczynie na wodę i oleje święte.

<sup>44</sup> Umbraculum (łac.) – zasłona do monstrancji podczas wystawiania Najświętszego Sakramentu.

<sup>45</sup> Safian – cienka i miękka wyprawiona skóra kozła lub barania, barwiona na żywe kolory, używana m.in. do oprawiania książek.

<sup>46</sup> Piotr Fiok (1827–1860) – kształcił się w kieleckim Seminarium Duchownym (1845–1847) i w warszawskiej Akademii Duchownej (1847–1851), święcenia kapłańskie otrzymał w 1850 r. Był początkowo wykładowcą w Seminarium Duchownym w Kielcach, a następnie administratorem (1853) i proboszczem parafii Brzezi (1854–1860). Zmarł 26 grudnia 1860 r. jako wikariusz parafii Koziegłówek; ADK, Akta konsystorskie. *Status cleri* 1847–1929, sygn. OP-X/13, s. 204–205.

rozległości mórg 6, składająca się z kawałka ogrodu, a reszta z ziemi ornej przeważnie pszennej.

Obligacji, które rządcą kościoła w Brzegach obowiązany [k. 37v] jest 12 mszy św. voty w cum off[icio] de functorum triem nocturnorum de cantandi pro benefactori[bus] E[c]cle[s]ia.

Odpusty uroczyste, na które kapłani sąsiedni przybywają są dwa: na św. Mikołaj [6 XII] i Najświętszą Marią Panną Szkaplerza Świętego [16 VII].

Wsie składające parafią brzegowską są następujące: Brzegi, Bizeręda, Brzeźno, Chojny i Żerniki<sup>47</sup>, gdzie znajduje się maleńka kapliczka, na utrzymanie której złożone jest w Banku Polskim rbs 47.

Ponieważ już nic nie pozostało, co by można umieścić w opisie kościoła parafialnego w[e] wsi Brzegi, przeto na tym się takowy zakończy.

w[e] wsi Brzegi, dnia 1 listopada 1884 r.

Ks. Roman Płoszczycki<sup>48</sup>

Administrator parafii Brzegi

## BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

### Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne w Kielcach

Akta konsystorskie. Dzwonów zabranie podczas wojny 1831–1922, sygn. OG-10/12.

Akta konsystorskie. Opis kościołów dekanatu jędrzejowskiego 1884–1898, sygn. OD-8/3.

Akta konsystorskie. *Status cleri* 1847–1929, sygn. OP-X/13.

Akta konsystorskie ogólne. Życiorysy kapłanów 1835–1840, sygn. OP-X/3.

Akta konsystorskie parafii Brzegi 1834–1937, sygn. PB-13/2.

Akta kurialne ogólne. Życiorysy kapłanów 1835, sygn. OP-X/4b.

Akta parafii Brzegi 1940–1967, sygn. PB-13/3.

### Źródła drukowane

*Corpus inscriptionum Poloniae*, t. 1 (*Województwo kieleckie*), red. J. Szymański, z. 2 (*Jędrzejów i region jędrzejowski*), wydała, wstępem i komentarzem opatrzyła B. Trelińska, Kielce 1978.

<sup>47</sup> Wszystkie te miejscowości w ówczesnym pow. jędrzejowskim, w guberni kieleckiej.

<sup>48</sup> Roman Płoszczycki – kapłan diecezji kieleckiej, wyświęcony w 1862 r. Był najpierw wikariuszem w Proszowicach (od 1862) i Skalbmierzu (od 1865), a następnie administratorem parafii w Potoku Złotym (1866–1881), Brzegach (1881–1904) i krótko w Sieciechowicach, gdzie zmarł 21 grudnia 1904 r.; tamże, s. 826–827.

*Ordo officii divini rite persolvendi sacrique celebrandi in dioecesi kielcensi [...] pro anno bissextili 1884, Varsaviae [b.r.].*

*Ordo officii divini rite persolvendi sacrique celebrandi in dioecesi kielcensi pro anno domini 1898, Varsaviae [b.r.].*

### Opracowania

Biernacka R., *Rycerski Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 33, Wrocław 1991–1992.

Borkiewicz S., Linowski Z., *Monografia historyczna i gospodarcza powiatu jędrzejowskiego*, Kielce 1937.

*Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lep-szy, Wrocław 1953.

Jakimowicz I., *Tomasz Zieliński i jego zbiory*, „Rocznik Muzeum Świątokrzyskiego” 1970, t. 6.

Jaroszewski T., Rottermund A., *Marconi Henryk*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974.

Jaroszewski T.S., *Henryk Marconi i neogoty (uwagi)*, „Rocznik Białostocki” 1976, t. 13.

Karkocha M., *Kościół parafialny w Węgleszynie w świetle relacji z końca XIX stulecia*, „Przegląd Nauk Historycznych” R. 19, 2020, nr 1.

*Katalog rysunków architektonicznych Henryka i Leandra Marconich w Archiwum Głównym Akt Dawnych*, oprac. T.S. Jaroszewski, A. Rottermund, Warszawa 1977 (Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria A, t. 11).

*Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3 (*Województwo kieleckie*), red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 3 (*Powiat jędrzejowski*), oprac. T. Przykowski, Warszawa 1957.

Lemaître N., Quinson M.T., Sot V., *Słownik kultury chrześcijańskiej*, Warszawa 1997.

Łącka I., *Rektorzy seminarium kieleckiego (1726–2002)*, w: *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach 1727–2002. Księga jubileuszowa*, red. D. Olszewski, R. Kuligowski, K. Gurda, Kielce 2002.

Łoza S., *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954.

Łoza S., *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, wyd. 2, Warszawa 1930.

Michałowska M., *Leksykon włókiennictwa: surowce i barwniki, narzędzia i maszyny, techniki i technologie, wyroby i dziedziny*, Warszawa 2006.

Nowowiejski A.J., *Ceremoniał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*, wyd. 7, Płock 1931.

Olszewski D., *Biskup Maciej Majerczak (1800–1870) – reformator życia kościelnego w diecezji kielecko-krakowskiej*, w: *Chrześcijananie*, t. 5, red. B. Bejze, Warszawa 1980.

Paprocka-Gajek J., *Platery warszawskie w latach 1822–1914. Asortyment, odbiorca, obyczaj*, Warszawa 2010.

- Prokop K.R., *Sakry i sukcesja święceń biskupich pasterzy Kościoła kieleckiego (1805/1882–2007)*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 2008, t. 7.
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 1997.
- Szczepaniak J., *Najstarsze spisy duchowieństwa diecezji krakowskiej*, „Folia Historica Cracoviensia” 2005, t. 11.
- Szczepański J., *Architekci i budowniczowie. Materiały*, Warszawa–Kraków 1990.
- Szczepański J., *Sylwetki biskupów kieleckich*, w: *Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej*, oprac. zbior., Kielce 1991.
- Wiśniewski J., *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskiem*, Marjówka 1930 (reprint: Kielce 2000).
- Wróbel T., *Majerczak (Mairčak) Maciej*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974.
- Zieliński C., *Sztuka sakralna. Co należy wiedzieć o budowie, urządzeniu, wyposażeniu, ozdobie i konserwacji Domu Bożego. Podręcznik opracowany na podstawie przepisów kościelnych*, Poznań–Warszawa–Lublin 1960.

### Netografia

<http://dawnekieleckie.pl/brzegi-kosciol-parafialny/> (dostęp: 24.02.2020).

---

### O autorce:

**dr Małgorzata Karkocha** – adiunkt w Katedrze Historii Nowożytnej, w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego. Sekretarz czasopism „Przegląd Nauk Historycznych” i „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica”.

**Zainteresowania badawcze:** historia nowożytna powszechna XVI–XVIII w., dzieje kultury i sztuki XVI–XVIII w., Francja w dobie Wielkiej Rewolucji (1789–1799), prasa okresu stanisławowskiego, epigrafika, kampanologia.

**e-mail:** [malgorzata.karkocha@uni.lodz.pl](mailto:malgorzata.karkocha@uni.lodz.pl)

